

Історико-логічна етапізація української трудової еміграції

Еміграція, як процес добровільного або вимушеного переміщення населення з країн постійного проживання до інших країн, властива історії багатьох народів. Вона може бути викликана різноманітними причинами і у певні періоди історичного розвитку набуває відмінних форм, видів, масштабів і напрямів. Українська еміграція носила етнічний, релігійний, політичний характер, а також зумовлювалась трудовими мотивами.

Перша хвиля української еміграції, яка охоплює період кінця XIX ст. до початку першої світової війни, визначається як суто трудова, оскільки економічний мотив виїзду посідав першорядне значення. На цьому етапі українська трудова еміграція спрямовувалась до кількох регіонів планети, де відчувалась найбільша потреба в дешевій робочій силі.

Джерелом дешевої робочої сили на світовий ринок праці стали найвідсталіші в економічному розвитку і аграрно перенаселені території з українським населенням, яке в межах Австро-Угорської імперії у 1900 р. становило приблизно 3 млн. 700 тис. чол. 17 млн. українців проживали на територіях, що входили до складу царської Росії [1:4]. Галичина, Буковина, Закарпаття давали найбільший відсоток української трудової еміграції, яка була зумовлена справжнім земельним голодом і неможливістю утримання селянських родин. 42,7% селян Галичини у 1902 р. мали земельні наділи розміром до 2 га, а 37,2% – від 2 до 5 га [9:43]. На Буковині 16% селян взагалі не мали землі, а на Закарпатті, з кількістю населення до 400 тис. чол., на одного хлібороба припадало 0,67 га земельної площі. А щоб забезпечити нормальне існування селянин мусив мати 5,8 га. Виходило, що понад 70% господарств мали у своєму розпорядженні менше половини мінімального розміру [8:13].

Слід зазначити, що східні землі України, які входили до складу царської Росії дали значно менші за обсягом потоки трудових емігрантів, ніж західні. Очевидно, переселення до Сибіру було найголовнішим фактором, який відвернув масову еміграцію з цих земель. Загалом у 1897-1916 рр. з України до інших частин Російської імперії переселилось 912,8 тис. чол., у тому числі з Полтавської губернії – 285,4 тис., Чернігівської – 221,5 тис., Київської – 212,3 тис. [8:15].

Серед привабливих для поселення країн перше місце спочатку займали Аргентина і Бразилія. З середини 90-х рр. найбільш принадними для поселення вважались США і Канада. Еміграційні потоки спрямовувались також до Австрії, Нової Зеландії, Гавайських островів та інших районів і країн Тихого океану і Далекого Сходу, але за масовістю різко відрізнялись від еміграційного руху до США, Канади, Бразилії та Аргентини.

Початком масової еміграції українців у США справедливо вважають 70-ті роки XIX ст., а точніше – 1877 рік. Це був період бурхливого економічного розвитку країни, результатом якого став вихід США на перше місце в світі за обсягом промислової продукції. Будівництво промислових підприємств, залізниць, освоєння нових виробничих потужностей, вимагало залучення сотень тисяч, а то й мільйонів робочих рук. Природній приріст населення не задовольняв потреб американської економіки на поч. XX ст. Тому в цей період посилились міграційні рухи в США переселенців з інших країн і континентів.

Імміграція в США кінця XIX – поч. XX ст. складалась переважно з вихідців з Італії, Росії, Австро-Угорщини, в тому числі й з України. Масштаби цієї імміграції характеризуються такими даними: з Австро-Угорщини (1899-1910 рр.) емігрувало у США 2 323 тис. чол., з них українців – 147 375, причому найбільш інтенсивними були 1907 (24 681) і 1910 (27 907) роки. За цей же період з Росії до США емігрувало всього 1034 українці [2:45]. Щодо кількості емігрантів-українців, які прибули раніше, то вона визначається, як свідчить В. Галіч, приблизно у 500 тис. [3:22]. Загальна кількість емігрантів з України, що прибули до США впродовж чотирьох десятиліть становить 700 тис. чол.

В кінці 70-х років XIX ст. українська трудова еміграція стала масовою, але з території Галичини і Буковини вона почалася значно пізніше – у 90-х роках.

Найбільший відсоток українців був зайнятий у вугільній промисловості і металургії. Слід зазначити, що на всіх підприємствах іммігранти виконували найпростіші і в той же час трудомісткі роботи. Вугільна промисловість США була забезпечена робочою силою в основному за рахунок іммігрантів. При тогочасному рівні розвитку техніки праця в шахтах була чи не найтяжчою і, мабуть, найбільш небезпечною. Іммігрантів-українців використовували переважно при виконанні простих трудових операцій, які в той же час вимагали великих затрат фізичної сили і витривалості.

Досить велика частка українських трудівників працювала в металообробній та металургійній галузях, на підприємствах у штатах Нью-Йорк, Пенсільванія, Іллінойс та ін. Чимало українських чоловіків і жінок знайшли застосування своїй праці в ті часи у ткацькій і швейній промисловості у штатах Массачусетс, Нью-Йорк, Нью-Джерсі. І тут іммігранти залучались здебільшого до виконання допоміжних операцій. Що стосується тривалості робочого дня, то в цих галузях вона була чи не найбільшою (перевищувала 10 годин), а заробітна плата – нижчою, ніж, наприклад, у вугільній промисловості і металургії. Середній тижневий заробіток українця становив 7,92 дол., в той же час англійські робітники отримували по 10,92 дол. на тиждень [4:305-306]

Вихідці з України працювали також у цукровій, тютюновій, лісовій галузях промисловості. Розповсюдженням заняттям серед українських жінок була праця офіціантки, прислужниці. Незважаючи на досить обмежене коло галузей економіки, в яких були зайняті українські емігранти, вони досить часто змінювали місце праці, професію, були розпорошені по всій території США.

При з'ясуванні проблеми зайнятості українських іммігрантів у галузях економіки Сполучених Штатів привертає увагу той незаперечний факт, що еміграція з України – майже повністю селянська за соціальним походженням – лише в незначній мірі втягується у сільське господарство. З 1899 по 1909 рр. тільки 32,6% (менше третини емігрантів-українців) були зайняті у сільському господарстві, з них власне фермерами були 0,3%, а решту становили наймані сільськогосподарські робітники. Цей факт можна пояснити перш за все тим, що більшість українських громадян виїжджали у США, на їх думку, тимчасово і не хотіли довготривалий час займатися обробкою землі. Тому влаштовувались на вищеоплачувані, пов'язані з ризиком для здоров'я, роботи, маючи на меті повернення на батьківщину. Крім цього іммігранти не мали достатньої кількості коштів на придбання ферм. Земельні наділи коштували досить дорого, оскільки у 90-х роках земельний резерв для продажу у США був вичерпаний. До цього ж додамо, що принципи ведення фермерського господарства суттєво відрізнялись від організації сільського господарства в Україні і тому праця в землеробстві в умовах США для трудових емігрантів-українців була майже такою незнайомою, як і в промисловості.

Період історії США, який ми розглядаємо у ракурсі української трудової еміграції, позначений економічними кризами 1893-1894 рр. і 1907-1908 рр. Кількість тих, хто повертався в Україну протягом 80-90-х рр. становила 25% усіх іммігрантів, пізніше – 10-15%, причому в роки економічної кризи 1907-1908 рр. спостерігалось значне збільшення кількості реемігрантів. Дані офіційної статистики за 1910 рік свідчать, що цього року до США прибуло 31 311 іммігрантів-українців; за той же рік виїхало із США 10 151 чол. [5].

Вдаючись до розгляду питання про зайнятість перших іммігрантів-українців в економіці Канади слід зазначити, що особливо високий відсоток вихідців з України спостерігається у сільському господарстві Канади. З 1900 до 1906 року українська трудова еміграція в Канаді набула найбільшої інтенсивності. Значну частину емігрантів поглинула видобувна і обробна промисловість, торгівля, транспорт. Значна кількість іммігрантів-українців працювала в період першої еміграційної хвилі у бригадах на будівництві залізниць. Багато іммігрантів-українців, приваблених чутками про високі заробітки у вугільній промисловості, йшли на шахти. Трохи менша їх кількість була зайнята в лісовій промисловості.

Хоч загалом початок XX ст. був позначений інтенсивними темпами розвитку економіки країни, Канада у 1908-1913 рр. зазнала ударів економічної кризи, яка також вплинула на становище трудових іммігрантів-слов'ян, зокрема українців. В Канаді, як і в США, їх приймали на роботу останніми, звільняли в числі перших. Сотні і тисячі робітників-українців відчули, що таке тривале безробіття.

Дійсність, з якою зіткнулися переселенці в Канаді, на кожному кроці спростовувала легенди про "канадський добробут". Важкі умови життя та праці українських емігрантів першої хвилі породжувались не лише труднощами, пов'язаними із освоєнням нових земель, новітніми методами організації праці, а й з труднощами іншого характеру – незнанням мови, законів, звичаїв країни.

Закінчення першої світової війни стало початком другої хвилі в історії української трудової еміграції, яка тривала до початку другої світової війни. За масовістю еміграція цього періоду з України поступається потокам трудових мігрантів кінця XIX – початку XX ст. Так, наприклад, з 1914 по 1921 рр. українське населення Канади збільшилось за рахунок емігрантів лише на 600 осіб, серед яких переважали дружини і діти іммігрантів першої хвилі [6:12]. Виїзд із західноукраїнських земель відновився у 1923-1924 рр. і досяг піку у 1927-1929 рр., напередодні світової економічної кризи. Погіршення економічної ситуації на поч. 30-х рр. дещо загальмувало процес еміграції, навіть намітилися тенденції до рееміграції внаслідок депортації і повернення в Україну тих, хто не знайшов роботи. Але цей процес не набув масового характеру. У 1934 р. відбулось похвалення еміграційного руху, хоча його кількісні показники виявились нижчими, ніж у попередній період.

В умовах економічної депресії на поч. 30-х рр. не лише соціально-економічні умови, що різко погіршилися у всьому світі, негативно позначилися на процесі української трудової еміграції, а й ряд обмежень, що накладались на імміграцію урядами деяких країн. Уряд Канади, зокрема, у 1930 році припинив заходи щодо стимулювання трудової імміграції, крім тих випадків, коли іммігрант міг довести свою спроможність вести ефективну економічну діяльність.

Слід зазначити ще одну особливість другої хвилі трудової еміграції із західноукраїнських земель, а саме: освітній рівень тих, хто залишав Україну, був значно вищим, ніж у попередні роки. Дослідник проблем української імміграції С.Наріжний встановив, що на 1936 р. у США і Канаді 700 українців одержали докторати або магістерські дипломи.

На початку другої світової війни визріли передумови наступної третьої еміграційної хвилі з України, хронологічні межі якої охоплюють період кінця війни – середину 50-х років XX ст., коли основна маса емігрантів-українців розселилася у різних країнах світу. Трудова еміграція з України під час війни, як відомо, носила примусовий характер і стала важким випробуванням для українського народу. В роки окупації фашистами було вивезено з України до Німеччини 2 млн. осіб.

У повоєнні роки більшість українців повернулася на Батьківщину, а інша частина емігрувала до країн Північної та Південної Америки, Західної Європи, Австралії. Загальна чисельність української еміграції воєнних та повоєнних років становила 260-300 тис. чол., з них 150-175 тис. емігрантів поселилися в країнах Північної Америки [7:19].

В числі перших країн, яка відкрила у 1947 р. свої кордони для переміщених осіб та біженців стала Великобританія. Саме тут у післявоєнний період сформувалася одна з найчисельніших на території Західної Європи українських колоній.

Другою західноєвропейською державою, яка у 1948 р. прийняла емігрантів з України стала Франція. На середину 50-х рр. тут налічувалось із урахуванням природного приросту населення та еміграційних процесів до 40 тис. осіб. Згодом ця цифра стабілізувалась на рівні 25-30 тис.

В цей же період розпочалася еміграція до Бельгії (1947 р.), Австралії (1948). У 1949-1951 рр. США стали справжньою "обіцяною переселенською країною". Відновився еміграційний рух трудових мігрантів до Канади.

Повоєнна хвиля української трудової еміграції за своїм соціальним складом була різноманітною, значно краще освіченою, ніж попередня. Іммігранти, які після другої світової війни емігрували в країни свого подальшого перебування, не тільки кількісно поповнили українську зарубіжну діаспору, а й внесли вагомий вклад у розвиток економіки, культури, науки країн-реципієнтів. У порівнянні з іммігрантами перших двох хвиль, українці, які прибули, зокрема, у США після війни, мали значно вищий освітній і професійний рівень. Сільськогосподарських працівників і некваліфікованих промислових робітників серед них було лише 58%, а частка спеціалістів високої кваліфікації перевищувала 13%.

У дещо гірших умовах опинились українські громадяни, котрі емігрували до країн Латинської Америки. Ті, хто після другої світової війни прибув до Аргентини, сподівався поселитися в

Сучасні міграційні процеси в Україні істотно відрізняються від тих, що мали місце в роки тоталітарного режиму та адміністративно-командної економічної системи, коли зовнішні міграції були незначними та вкрай обмеженими. Можна констатувати, що розпад СРСР та набуття Україною статусу незалежної держави (24 серпня 1991 р.) стали початком IV періоду української трудової еміграції, яка досі триває. Значно зріс обсяг міждержавних міграційних переміщень населення України, що знаходить своє відображення в рості чисельності емігрантів і, особливо, стрімкому зростанні закордонних трудових поїздок наших громадян.

Слід зазначити, що збільшення обсягів української трудової еміграції, а особливо, тимчасових трудових поїздок наших громадян за кордон стало можливим завдяки демократизації суспільного життя, спрощеності процедури виїзду і зміни місця проживання. У цій хвилі еміграції переважають економічні мотиви, тому її можна вважати справді трудовою еміграцією, як і ту, що відбувалась в кінці XIX ст., чого не скажеш про період перебування України у складі колишнього Союзу, де еміграція носила переважно етнічний характер і була вкрай обмеженою. З числа емігрантів, що залишили Україну впродовж 1991-1998 рр. значна частина (20,5%) виїхали за кордон з метою працевлаштування. Найбільше серед тих, хто емігрував з цієї причини виїхали у Росію, Ізраїль, США, Німеччину, Канаду, Австралію. Сучасні тенденції міграційного руху населення в Україні знайшли відображення у значному за обсягами впливі робочої сили за межі країни, зростанні трудової обумовленості еміграції, формуванні потужних зовнішніх потоків трудових мігрантів. Потіки трудової еміграції є досить істотними і за кількістю, і за якістю. Найбільшу частку (73%) становлять особи працездатного віку, з яких 50,8% – чоловіки, що мають високий рівень освіти і кваліфікації [11:27]. Це ще раз засвідчує, що наша держава стає країною еміграції, яка в свою чергу втрачає етнічний характер і набуває рис економічної (трудової) міграції. Переважна більшість еміграційних поїздок носить тимчасовий, сезонний характер і здійснюються, в основному, під впливом економічних факторів. За окремими даними 20-25% працересурсного потенціалу України виїжджає за кордон з метою працевлаштування, що в умовах високого рівня безробіття є цілком зрозумілим і вмотивованим явищем [10:172]. Основні країни, в які спрямовані потоки української трудової еміграції – США, Німеччина, Чехія, Польща, Туреччина, Греція, Росія. Тому перед Україною постає проблема вдосконалення державної еміграційної політики, яка має стати засобом налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, інтеграції України у Європейський Союз і світову економічну систему.

Література

Balan Y. Salt and Braided Bread: Ukraini Life in Canada. Toronto, 1984. 2. "U.S. Immigration Commission. Statistical Review of Immigration", Washington, 1911. 3. W. Halich. Ukrainians in the United States, Chicago, 1937. 4. "U.S. Immigration Commission. Immigrants in Industries", Part 23, vol. 11, Washington, 1911. 5. "U.S. Department of labor. Bureau of Immigration. Immigration Bulletin for May", 1913. 6. Gerus O.W. and Rea J.E. The Ukrainians in Canada. Ottawa, 1985. 7. Заставний Ф.Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів: Світ, 1991. – 120 с. 8. Зарубіжні українці. Довідник / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. – К.: Вид-во «Україна», 1991. – 252 с. 9. Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 200 с. 10. Романюк М.Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: методологія і практика регулювання. – Львів: Світ, 1999. – 292 с. 11. Старостенко Г. Новітні демографічні тенденції в Україні // Економіка України. – 1998. – № 5.

Анотація

У статті розглядаються періоди української трудової еміграції з кінця 19-го століття до сьогодення; подається аналіз тенденцій, причин та наслідків.

Аннотация

В статье рассматриваются периоды украинской трудовой эмиграции с конца 19-го века до сего дня.